Мәчет каршындагы курсларга йөрүче өлкәннәр өчен каралган дини тәрбия Программасының үзенчәлекләре

(2016 елның сентябрь аенда Татарстан Республикасы мәчетләре каршында белем бирүче мөгаллимнәр Конференциясендә Ришат хәзрәт Курамшинның укыган доклады)

Татарстан Республикасында эшләп килүче 1400ләп мәчетнең шактыенда ел саен башлангыч дини белем бирүне максат итеп куя торган курслар оештырыла. Анда барлык теләүчеләр – балалар да, олылар да – ислам дине нигезләрен үзләштерә. Шушы курслар үз эшчәнлеген узган гасырның 90-нчы еллар башында башлап җибәргәнен исәпкә алсак, хәзер инде әлеге курслар 25 еллап оештырылып килә дип әйтекргә мөмкин. Моңарчы мәчет каршында башлангыч белем бирүне кем ничек булдыра алган – шулай оештырган. Җөмһүриятебез мәчетләрендә белем алучылар саны елдан ел арта бару сәбәпле, шушы дини курсларның эшен бер тәртипкә салу, укытуның сыйфатын камилләштерү ниятеннән Татарстан Республикасы мөселманнарының Диния Нәзарәте бердәм Программа булдыру максатын куйды. Әлеге максатны тормышка ашыру нияте белән махсус эш төркеме төзелде һәм фикер алышулар нәтиҗәсендә мәчетләр каршындагы курслар өчен бердәм Программа эшләнде.

(Мәчетләргә ислам дине нигезләрен өйрәнергә килүчеләрнең төрле яшьтә булуларын исәпкә алып, программа 3 төп өлешкә бүленде: мәктәпкәчә яшьтәге 2 - 6 яшьлек балалар өчен, мәктәп яшендәге 7-17 яшьлек укучылар өчен һәм 18 яшьтән башлап олылар өчен).

Аллаһның кушуы, олуг рәхмәте һәм ярдәме белән миңа олылар өчен хисапланган Программаны эшләргә насыйп булды. Әлбәттә, бу эш Диния нәзарәтенең уку-укыту бүлеге белән берлектә, андагы хезмәткәрләр белән, бигрәк тә, бу бүлек җитәкчесе Айдар хәзрәт Карибуллин ярдәме белән башкарылды. Эш төркеме катнашында киңәшмәләр үткәрелде, телефон,

электрон почта аша да даими хәбәрләшеп тордык. Шулай итеп җәй дәвамында шактый эш башкарылды.

Иң элек шуны әйтәсем килә: Адәм баласы никадәр тырышса да, ул камил зат түгел: аңа ялгышу, хаталану, игътибарсызлык һәм башка кимчелекләр хас. Бу Программаның эчтәлегендә дә ниндидер килеп җитмәгән урыннары бардыр, әмма иң мөһиме – кемдер бу эшне башкарырга, якынча булса да вариантын булдырырга тиеш иде. (20 нче гасыр ахыры – 21 нче гасыр башына туры килгән чорны "дини күтәрелеш чоры" буларак билгеләргә мөмкин. Менә шул вакытта берсе артыннан берсе Коръән тәфсирләре чыга башлады. Шул тәфсирләрне укып карагач, күпләр канәгатьсезлек белдерде: янәсе хаталары бик күп... Шунда элекке мөфтиебез Госман хәзрәт шундый сүз әйтте: "Бу тәфсирләр ошамый икән, Ибраһим тәфсирен кулланыгыз. Аның тәфсирендә бер хата да юк". Кешеләр аптырап сорадылар: " Ә кем соң ул Ибраһим?" . Госман хәзрәт исә әйтте: "Ибраһим – ул тәфсир язмаган кеше. Язмаганга күрә, хаталары да юк". Менә безнең Программаны да кешеләр язган, ә һәр кеше, белүебезчә, хаталанучан...

Ничек булса да, бүген безнең өчен бу Программаның булуы мөһим. Мәгълүм булганча, һәр программа уку-укыту процессында сыналырга, фән теле белән әйткәндә, "опробация" үтәргә тиеш. Шуңа күрә алга таба ул мөгаллимнәрнең, дин белеме бирүче остазларның киңәш-тәкъдимнәрен исәпкә алып, әле тагын да камилләшергә мөмкин. Моның өчен, дини мәгърифәтебез торышы, үсеше өчен битараф булмыйча, эшлекле тәкъдимнәребезне җиткерергә, киңәшергә кирәк.

Без эшләгән программа нигезендә мәчетләр каршындагы курсларга йөрүче олыларга ислам дине тәгълиматын тәшкил итүче төп юнәлешләр буенча дини белем һәм тәрбия бирү күздә тотыла. Программа ничә елга хисапланганы күрсәтелми: белем-тәрбия алучыларның өлгерешенә карап, һәр мәхәлләдә ул кирәк кадәренчә сузылырга мөмкин (2-3 елдан алып 4-5 елга кадәр). Шунысы

гына мөһим: әлеге программа олылар (18 яшьтән башлап һәм өлкәнрәк булган укучылар) өчен төзелгән.

Тәкъдим ителә торган фәннәр исемлеге һәм өйрәнелергә тиешле темалар башлангыч дини белем һәм дини тәрбия алуны, ягъни ислам дине нигезләрен өйрәнүне максат итеп куя. Шактый күп мәхәлләләрдә дини курсларның эшчәнлеге гарәп язуын, тәҗвид кагыйдәләрен һәм намаз уку тәртибен өйрәтүдән гыйбарәт. Әлеге программа шушы юнәлештә алып барылучы дәресләрне бер калыпка кертүдән тыш, өйрәнелүче фәннәр санын бераз арттыруны да күздә тота. Шулай итеп, мәчеткә дини белем вә тәрбия алырга килүчеләргә намаз уку тәртибен, гарәп язуын һәм гарәпчә Коръән уку кагыйдәләрен генә түгел, ислам гакыйдәсе асылын, фикыһ, ягъни шәригать хөкемнәрен, ислам тарихын һәм әхлагын өйрәнергә мөмкин булачак.

Әлеге Программа буенча шундый

Дини тәрбия юнәлешләре каралган:

1. Гарәп язуы һәм тәҗвид (бу юнәлеш ике өлешкә бүленә):
1.1. *Гарәп әлифбасын өйрәнү;*
1.2. *Тәҗвид кагыйдәләрен өйрәнү.*

Гарәп әлифбасы буенча **Төп әдәбият буларак шундый китаплар каралган:**

1.Әхмәдһади Максуди. Мөгаллим сәни. – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2015.

2. Курамшин Р.И. Башлангыч мәдрәсәләр һәм мәчетләр каршындагы курслар өчен тәҗвид дәреслеге. – Казан: “Хузур” нәшрияты, 2016.

Тәҗвид кагыйдәләре - **Төп әдәбият буларак шундый китаплар каралган:**

1. Коръән (Казан басмасы).

2. Курамшин Р.И. Башлангыч мәдрәсәләр һәм мәчетләр каршындагы курслар өчен тәҗвид дәреслеге. – Казан: “Хузур” нәшрияты, 2016.

Искә алынган Тәҗвид дәреслеген без бераз үзгәртебрәк, кайбер бүлекләрен кыскартып, кайберләрен исә тулыландырып бастырырга булдык. Дәреслек рецензенты Камил х-т Вәлиуллин белән киңәшү нәтиҗәсендә “Мәд” темасыннан “Мәд буенча өстәмә мәгълүмат” дигән бүлек төшереп калдырылды (төп 6 мәд Мәчет каршындагы курслар өчен җәтә дигән фикергә килдек). Ә инде мәсәлән Тәксир тәнвин темасын мисаллар белән тулыландырдык, ягъни Коръәни-Кәримдәге барлык Тәксир тәнвин очракларын аерым бер биткә туплап күрсәттек). Шулай ук дәреслектә кайбер грамматик хаталар төзәтелде, башка редакцияләү эшләре башкарылды.

2. Коръән-Кәрим:
2.1. *Хифз (Коръән сүрәләрен, намаз зикерләрен һәм көндәлек догаларны ятлау);*
2.2.*Тиләвәт (гарәпчә Коръән уку);*
2.3.*Тәфсир (Коръән аятьләренең мәгънәләре).*

Хифз - **Төп әдәбият буларак шундый китаплар каралган:**

1. Ислам дине нигезләре– Казан: «Хузур» нәшрияты, 2016.
2. “Һәфтияк шәриф” (Программада күрстелмәгән! – төшеп калган)

Өстәмә әдәбият:

1. Коръән Шәриф (Казан басмасы).

2. Коръән-Кәрим китабы (тәфсире һәм укылышы белән). – Казан: «Иман» нәшрияты, 2009.

Хифз дәресләрендә Коръәннән кайбер сүрәләрне генә түгел, гамәл - гыйбадәт кылу өчен кирәкле догаларны өйрәнү дәкүздә тотыла.Әлеге дәрес беренче уку елында“Коръән сүрәләрен,намаз зикерләрен һәм көндәлек догаларны ятлау” дип билгеләнә, чөнки мәчеткә башлангыч дини белем алырга килүче кеше өчен намаз уку тәртибен дөрес итеп өйрәнү бик мөһим максат булып тора. Шул уңайдан беренче уку елында ятлату һәм ятланганны сорау, хаталар өстендә эшләү мәсьәләсенә күбрәк игътибар итәргә киңәш ителә . Икенче, өченче уку елларында Хифз дәресе “Коръән сүрәләрен һәм догалар ятлау” дип кенә тәгаенләнә. Һәр яңа дәрес узган дәрестә өйрәнелеп ятларга бирелгән сүрәне (зикер-доганы) яттан сораудан

башлансын. Мөгаллимнең бурычы – һәр шәкерттән ятланганны сорап, укылышны бәяләү (билге кую), хаталы урыннар булса – төзәтү.

Ятлау күләме: “Фатиха” һәм ахыргы 22 сүрә (Духә – Нәс), шулай ук “Бәкара” сүрәсеннән өзекләр (3), Хәшер сүрәсеннән “Ләә йәстәви”, болардан тыш Хифз дәресләрендә Намаз зикерләре һәм көндәлек догалар да ятланырга тиеш була. (Кемдер әйтер көндәлек догаларны Әхлак дәресендә, намаз зикерләрен Фикһ дәресендә ятлаттырырга мөмкин дип, әмма Әхлак белән Фикыһта барлык төркемне дә сорап чыгарга вакыт җитми, чөнки төп теманы аңлатырга кирәк, ә безнең максат шәкертләргә намаз зикерләрен дә, догаларны да дөрес һәм сыйфатлы итеп ятлаттыру).

Тиләвәт - шушы программа буенча шәкертләрнең тиләвәт дәресләрендә катнашып, гарәпчә Коръән уку осталыкларын яхшырту өстендә эшләү каралган.

Төп әдәбият - Коръән-Кәрим (Казан басмасы!) .

Өстәмә әдәбият:

1. Коръән Кәрим китабы (тәфсире һәм укылышы белән). – Казан: «Иман» нәшрияты, 2009.

Коръән-Кәрим бүлеге Тәфсир, ягъни Коръән аятьләренең мәгънәләре белән танышу дәресләрен дә үз эченә ала. Тәфсир фәне Коръәнне шәрехләү ысуллары, шулай ук «Фатиха» һәм ахыргы кыска сүрәләрнең эчтәлек - мәгънәләре белән таныштыра.
Тәфсир: “Һәфтияк шәриф”! һәм башка тәфсирләр (Батулланыкы әдәби тел белән язылган).

Өстәмә әдәбият:

1. «Әл-иткан фи тәрҗүмәтил-Курьән». Корьән тәрҗемәсендәге камиллек. – Казан: «Матбугат йорты» нәшрияты, 2005.

3. Фикыһ (гыйбадәт нигезләре). Фикыһ дәресләрендә гамәлләр, пакьләнү һәм намаз бүлекләре, шулай ук ураза, зәкәт һәм хаҗ темалары өйрәнелә.

Төп әдәбият:

1. Ислам дине нигезләре – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2016.

Өстәмә әдәбият:

1. Максуди Ә. Гыйбадәте исламия. — Казан: Идел-Пресс, 2013.

4. Гакыйдә (исламда дөньяга караш). Бу фәннең төп максаты –гыйбадәт кылуның кирәклеген һәм мөһимлеген аңлау, Аллаһ барлыгын - берлеген исбатлау, Аның фәрештәләре, изге Китаплары, пәйгамбәрләре, Кыямәт көне һәм тәкъдир турында гыйлем алу, тулаем алганда – ислам дине буенча яшәүнең һәм дөрес фикер йөртүнең әһәмиятенә, файдаларына төшенү.

Гакыйдә (исламда дөньяга караш) буенча тематик план

I өлеш

№	Тема
1.	Гакыйдә фәне турында гомуми мәгълүмат, вәгазь.
2.	Ислам гакыйдәсенең төп принциплары (мөселманның дөньяга карашы асылы).
3.	Гакыйдәнең чыганаклары һәм нигезе.
4.	Ислам гакыйдәсенең әһәмияте.
5.	Гакыйдә фәнендә “иман” мәсьәләсе: ислам, иман, ихсан төшенчәләре.
6.	Ислам дине баганалары – ислам гакыйдәсе аңлатмасында.
7.	«Ләә иләһә иллә Аллаһү» кәлимәсенең тәрҗемәсе һәм мәгънәсе.
8.	«Мүхәммәдүр расүлүллаһ» кәлимәсенең тәрҗемәсе һәм мәгънәсе.
9.	Өстәмә: Мөхәммәд (с.г.в.с.) турында кыскача төп мәгълүмат (тәрҗемәи хәле хронологиясе).
10.	Шәһәдәтне бозучы сәбәпләр.
11.	«Гыйбадәт» төшенчәсе (нәрсә ул гыйбадәт?) Гыйбадәт кабул булыр өчен шартлар. Намаз фазыйләтләре (кыскача яздыру һәм вәгазь).

12.	Кешеләрнең дөньяга карашлары буенча бүленүе (кем ул мөселман, хакыйкый мөэмин-мөселман, кәфер, мөшрик, мәҗүси, фәсикъ монафыйк. Монафыйкларга хас булган сыйфатлар).
13.	Иманның асылы.
14.	Иманны ныгыту ысуллары.
15.	Аллаһка ышану: кем Ул Аллаһ? (“Аллаһ” төшенчәсе буенча кайбер аңлатмалар).
16.	Аллаһка ышанырга этәрә торган төп сәбәпләр.
17.	Аллаһы Тәгаләнең барлыгы турында 3 фикер.
18.	Аллаһы Тәгаләнең берлеге турында
19.	Аллаһы Тәгаләнең гүзәл исемнәре (гомуми аңлатма). Аллаһ исемнәрен белүнең әһәмияте.
20.	Аллаһның барлыгына дәлилләр (тәфсилләп һәм кыскача нәтиҗәләр рәвешендә).
21.	Аллаһ Раббыбызның кайбер могҗизалы галәмәтләре.
22.	Аллаһы Тәгаләгә ышануның йогынтысы.
23.	Кабатлау.

Гакыйдә дәресләрендә шулай ук шундый темалар өйрәнелә:

Фәрештәләргә ышану, Аллаһы Тәгалә китапларына ышану,
Пәйгамбәрләргә ышану, Кыямәт көненә ышану, Тәкъдиргә иман китерү.

Төп әдәбият:

1. Ислам дине нигезләре – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2016.

Өстәмә әдәбият:

1. Вәлиуллин К. Ислам гакыйдәсе (Иман нигезләре). Укыту әсбабы. Казан: “Мөхәммәдия” мәдрәсәсе, 2012.

2. Әдһәмов Г. Гакыйдә (Иман нигезләре). Уку әсбабы. Казан: «Хузур»нәшрияты, 2014.

5. Ислам тарихы

Ислам тарихы программасы Мөхәммәд пәйгамбәрнең (с.г.в.с.) тәрҗемәи хәлен, тормыш юлын өйрәнүне максат итеп куя. Тугры хәлифәләр белән бәйле булган мәгълүматны һәм татар халкында ислам дине үсешенә багышланган темаларны үзләштерү дә шушы юнәлешнең максаты булып тора.

Әлеге бүлек шундый өлешләрдән гыйбарәт:

5.1. *Мөхәммәд пәйгамбәрнең (с.г.в.с.) тормыш юлы;*
5.2. *Тугры хәлифәләр турында мәгълүмат;*
(Әбү Бәкр Әс-Ситдыйк (р.г.), Гомәр әл-Хаттаб (р.г.), Госман бине Гаффан (р.г.), Гали бине Әбү Талиб (р.г.).

5.3.*Татарларда ислам дине тарихы.*
Ислам диненең Идел буена үтеп керүе һәм таралуы, Алтын Урда чорында Ислам, Татар ханлыкларында Ислам, Россия империясендә Ислам, Советлар Союзы чорында татарларда Ислам дине һәм Татарстанда Исламның бүгенге хәле.

Төп әдәбият:

1. Ислам дине нигезләре – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2016.

Өстәмә әдәбият:

1. Бикбулат С. Хәзрәти Мөхәммәд. – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2014.
2. Фәхреддин Р. Мөхәммәд. – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2015.

6. Әдәп-әхлак (мөселман әдәбе вә әхлагы).

Мәчет каршындагы курсларда әхлак фәненә бик зур әһәмият бирелә һәм барлык уку еллары дәвамында да үз-үзеңне тоту, башкалар белән мөгамәлә кору, Аллаһка, пәйгамбәргә, остазга, әти - әнигә вә башка кешеләргә карата әдәп кагыйдәләре һәрдаим истә тотылырга һәм игътибар үзәгендә булырга тиеш. Шул максатта, гомуми уку вакытын файдаланудан тыш, мөмкинлектән чыгып, өстәмә вәгазьләр һәм очрашулар оештырырга мөмкин.

Төп бүлекләре: Нәрсә ул әхлак? ("Әхлак" төшенчәсе турында гомуми аңлатма). **Әхлак һәм әхлак вазифаларыбыз: Мәс.** Алаһы Тәгаләгә һәм пәйгамбәребезгә каратабулган вазифаларыбыз, Үзебезгә карата булган вазифаларыбыз, Гаиләбезгә карата булган вазифаларыбыз, Ватан вә милләтебезгә карата булган вазифаларыбыз һ.б.

Җәмгыятьтә әдәплелек кануннары буенча яшәү, ягъни төрле әдәпләрне өйрәнү: Сәләмләү әдәбе, Ашау һәм эчү әдәпләре, Сөйләм әдәбе, Иснәгәндә һәм төчкергәндә үтәлергә тиешле кагыйдәләр һ.б.

Яхшы хәлләр – күркәм холыклар. Мәсәлән: Тугрылык. Тырышлык. Ярдәмләшү вә юмартлык Сабырлык. Шөкер итү. һ.б.

Начар хәлләр – ямьсез холыклар: Ялган, Гайбәт, Урлау, Аракы эчү, Тәкәбберлек, Исраф һ.б.

Әхлак фәне программасында шулай ук Дини йолаларыбыз һәм Дини бәйрәмнәр белән истәлекле көннәр белән танышу да каралган.

Төп әдәбият:

1. Ислам дине нигезләре – Казан: «Хузур» нәшрияты, 2016.

Мәчет каршындагы курсларда шөгыльләнүче олылар өчен тәкъдим ителә торган Программаның кыскача эчтәлеге шундый. Уку тәртипләренә килгәндә, мәчетләребездә дәресләр, гадәттә, октябрь башыннан апрель ае

азагына кадәр бара: беренче яртыеллыкта 12-13 атна (октябрь, ноябрь, декабрь), икенче яртыеллыкта 15-16 атна (гыйнвар, февраль, март, апрель). Уку көннәрен һәм вакытын төркем туплангач, үзара сөйләшеп билгеләргә мөмкин (иртә, көндез, кич яки шимбә-якшәмбе).

Белем алу уңышлы, нәтиҗәле булсын өчен без укучыларга кайбер таләпләр куярга тәкъдим итәбез. Әйтик, үткән теманы искә төшерү өчен бергәләп кабатлау, уку, хаталарны төзәтү; шулай ук өйрәнелгәнне ныгыту өчен үз вакыты белән язма эшләр, тестлар үткәрү файдалы була, уку елы ахырында исә нәтиҗә чыгаруны күздә тота торган дәрес үткәрелергә мөмкин. Мондый тәртип шәкертләрдә тырышлык вә җаваплылык хисе тәрбияләүгә һәм мөмкин кадәр яхшы нәтиҗәләргә ирешүгә бер сәбәп-этәргеч булыр иде, иншә Аллаһ. Әлбәттә, һәр төркемдә шәкертләргә индивидуаль якын килү, мәсәлән, кайбер олы яшьтәгеләрнең ятлау сәләте йомшаграк булуын аңлап эш итү, белем-тәрбия алучыларга каты басым ясамау кебек психологик үзенчәлекләр исәпкә алынырга тиеш.

Аңлашыла ки, һәр авыл мәчетендә дә шушы программада каралган барлык фәннәрне укыта алырлык мөгаллимнәр булмаска да мөмкин. Бу очракта мөхтәсибәт белән килешеп, мөгаллимне билгеле бер көнгә килү шарты белән читтән чакырырга, йә булмаса мәхәлләдә яшәүче остаз укыта алырлык фәннәр буенча гына белем бирергә мөмкин. Һәрхәлдә, аерым фәннәр генә укытылган очракта да, мөгаллимнең шушы программага таянып эш итүе мәслихәт, ягъни биредә тәкъдим ителә торган тематик планнар, әдәбият исемлекләре һ.б. мәчет каршында башлангыч дини белем вә тәрбия бирүче мөгаллимнәр өчен гомум кабул ителгән үрнәк буларак хезмәт итсен иде.

Башлангыч дини гыйлем – ул ислам мәгарифенең чишмә башы. Шушы чишмә “суын” авыз итәргә теләүчеләргә дин белеме биреп, хәерле, файдалы эшләр башкарырга язсын, изге эшебездә Аллаһы Тәгалә Үзе ярдәмче булып, әҗер-савапларын ахирәттә күрергә насыйп кылсын.